

Ηλίας Α. Παπαμόσχος,
Ανάλυση, Πατάκη,
Αθήνα 2023, 233 σελ.

Σπουδή στον πόνο

Από τον ΗΛΙΑ ΚΑΦΑΟΥΛΟΥ

Ο Ηλίας Α. Παπαμόσχος, στο όγδοο βιβλίο του, μας δίνει μια έρρυθμη σπουδή στον πόνο, με τρόπο, για να το πούμε ευθέως, σχεδόν αριστουργηματικό, κεράκι αναμμένο στην ελληνική γλώσσα. Είναι ένα αριστοτεχνικό κείμενο, από το οποίο, όση επιμελητική διαστροφή κι αν έχει κανείς, δεν μπορεί να αφαιρέσει ούτε κόμμα.

Στην *Ανάλυση*, ο Ηλίας Παπαμόσχος αφηγείται μια ιστορία που στοιχειώνει τη γενέθλια γη του, την Κατοριά. Ο λόγος για ένα ναυάγιο που συνέβη στη λίμνη το 1929, 13 Ιουνίου, με θύματα και με αρκετές οικογένειες βυθισμένες στο πένθος. Ανήμερα της Αναλήψεως, το ολόφρεσκο караβάκι του Ηλία Κακλαμάνου είναι έτοιμο να σαλπάρει για το παρθενικό του ταξίδι, υπό τους ήχους της εισαγωγής της όπερας του Μότσαρτ *Οι Γάμοι του Φίγκαρο*, αγαπημένης του πλοιοκτήτη. Οι ντόπιοι είναι ενθουσιασμένοι, αδημονούν να επιβιβαστούν στο πλοίο του αυτοδημιούργητου προύχοντα, που είναι όλος περηφάνια για το νέο του απόκτημα. Το πλοίο το έχει ονομάσει Περιστερώ, στο όνομα της αδικοχαμένης γυναίκας του. Το τρίτο, ωστόσο, δρομολόγιο του πλοίου δεν θα φτάσει ποτέ στον προορισμό του και η πόλη θα βυθιστεί στο πένθος.

Πάνω σε αυτά τα πραγματικά περιστατικά, ο Παπαμόσχος κεντάει την αφήγησή του και δίνει σώμα και φωνή στους χαρακτήρες, που είναι ολοζώντανοι στις γραμμές του και πίσω απ' αυτές, άνθρωποι με πάθη, όνειρα και ελπίδες. Ένα κορίτσι ετοιμαζόταν να παντρευτεί, ένα άλλο σε λίγους μήνες θα γεννούσε, ένας άλλος ονειρευόταν να πάει στην Αμερική ελπίζοντας σε μια καλύτερη ζωή. Άντρες, γυναίκες, παιδιά και αγέννητα γάθησαν, συνολικά επτά νεκροί καταγράφηκαν στο ναυάγιο, το οποίο πάντως εξεικονίζεται σε ένα μικρό κεφάλαιο.

Άλλοι χάθηκαν κι άλλοι μένουν πίσω, σηκώνοντας τη ζωή τους με ένα φορτίο χαμού να τους βαρύνει αναπόδραστα. Ο Παπαμόσχος στρέφει το συγγραφικό στόχαστρο στο ύστερα, στο μετά το ναυάγιο, στο θρήνο – αλλά και στην επιτροπή σε μια ζωή που για τους

περισσότερους είναι δύσκολη, βασανιστική.

Διότι αυτός είναι ο κύριος πυρήνας του μυθιστορήματος. Το αφηγηματικό σκόπευτρο αφορά, εντέλει, τους ανθρώπους, ζώντας και τεθνεώτες, την απώλεια, το θάνατο, τη διαχείριση του πένθους, τον βουβό πόνο, τις άλεκτες σιωπές, μαύρα σημάδια σε λευκό χαρτί, πενήτηματα. Όσο για την κάθαρση, πράγματι, «πλαταίνει την ορφάνια και επιτείνει τη λιμναία ερημιά».

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

Τα παραπάνω, αμήχανα κάπως, είναι σκέψεις με τις οποίες σύστησα το βιβλίο του συνονόματού μου, άμα τη εκδόσει του, στο *Books' Journal* τον Δεκέμβριο του 2023 (τχ. 148). Θα μπορούσα να σταματήσω εδώ και να παραπέμψω στην ηδονή της ανάγνωσης. Γιατί *Ανάλυση* την ηδονή της ανάγνωσης προσικονομεί. Αλλά, ιδού, ο τρυφερός, συμπονετικός αφηγητής Παπαμόσχος μάς υποχρεώνει να αναληφθούμε σε έναν κόσμο ερωτημάτων και προβληματισμών. Μέσω της Κατοριάς ο συγγραφέας προσπαθεί να μιλήσει για την Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Για τις αντιφάσεις και τις διχοστασίες της. Αλλά, κυρίως, για ένα τοπίο καταστροφής που δέσποζε πάνω από τη χώρα, για ένα πεδίο εξαρχής υπονομευμένο από ένα βαθύ ηγιάδι της λύπης.

Η λογοτεχνική γραφή του Παπαμόσχου συγγενεύει με την πολιτισμική ιστορία, ή μάλλον με την πολιτισμική μικροϊστορία ενός τόπου, που απομονωμένος για τους περισσότερους κυλά στους δικούς του ρυθμούς. Για τα πρόσωπα που κινούνται στο μυθιστόρημα, η μεγάλη ιστορία, τα μεγάλα ζητήματα του μεσοπολέμου δεν έχουν και πολλή μεγάλη σημασία, δεν επηρεάζουν ιδιαίτερα τον μικρόκοσμό τους.

Ο Παπαμόσχος συντονίζεται με την *Ανάλυση* πλήρως με ένα νεοπαγές είδος που διαμορφώνεται στην πόλη των γραμμάτων, της ιστορίας ή (και) της λογοτεχνίας. Πρόκειται για είδος υβριδικό, στην κειμενική επιφάνεια του οποίου οι συγγραφείς σε ρόλο ιστορικών της μικρής ιστορίας ενός τόπου, δίνοντας το λόγο στους κατά περίπτωση ήρωές τους, αφηγούνται «τόκους ευαισθητοποιημένης φαντασίας» (κατά την έκφραση του Παπαμόσχου), τις κατάδικές τους συγκινήσεις, δηλαδή, τα πάθη ή και τους πόθους τους.

Ο Παπαμόσχος πειστικά μάς συστήνει να μη σκεφτόμαστε μανιχαϊστικά τον μυθολογικό και ή τον επιστημονικό χαρακτήρα της ιστορίας και της μικροϊστορίας. Αναλόγως, συγγραφείς λογοτέχνες, ο Μοντιανό, ο Θέρκας, ο Ζέμπαλντ, μετακινούν την μυθολογική «αλήθεια» και την ιστορική «αλήθεια» τη μία στην άλλη, συστήνοντας και συγκροτώντας μια σύγχρονη ποιητική του μυθιστορήματος, την οποία ως χαρακτηριστούμε «ποιητική του μη μυθολογικού μυθιστορήματος», συντονίζομενοι με τον Ιβάν Ζαμπλονάκ και τον Έντσο Τραβέρσο, με τους ήρωες και τις ζωές τους, προϊόντα επιπόνησης εκτελωνισμένα στη μεθόριο της μικροϊστορίας και της ιστορίας. Εκβάλλει, κάπως έτσι, η λογοτεχνία στην πολιτισμική ιστορία και τη διαστίζει. Έτσι, τα ατομικά πάθη, οι ατομικοί λόγοι, οι λαλέουσες σιωπές, το παρελθόν, το παρόν, η βαθύτερη αλληλεπίδρασή τους, πάει να πει η πολιτισμική μνήμη, γίνονται συλλογική μνήμη.

Ο Παπαμόσχος με την *Ανάλυση* εκτερφώνει το μέλλον, με όχημα μια ποιητική της μνήμης – «μνήμη φιλόξενο καταφύγιο, μνήμη φιλόξενο κοιμητήριο», όπως έγραφε ο ίδιος στη συναισθηματική του βιογραφία της λύπης (βλ. το προηγούμενο μυθιστόρημά του, *Η κα-*

ταγωγή της λύπης, Πατάκη 2021). Η ιστορία και η μικροϊστορία ανοίγονται, έτσι, στην υποκειμενικότητα, στο βίωμα, στη βιωμένη «από τα κάτω» ιστορία: έτσι η ιστορία εγκιβωτίζεται στη λογοτεχνία και η τελευταία αξιοποιεί την έννοια του «αρχείου», λόγω χάριν της εφημερίδας *Καστοριά* του ρέκτη εκδότη Θωμά Βαλαλά: η λογοτεχνία έτσι αφήνεται στη γοητεία του αρχείου, ηγεύεται από όσα συχνά αγωνιωδώς αδιάγνωστα παραμένουν στα αρχεία, κατόπιν το αρχεϊκό υλικό εντάσσεται στην πλοκή, συμβάλλει στη σκηνοθεσία της αφηγηματικής επιφάνειας, φυσικά με τον τρόπο της λογοτεχνίας.

Η Κατοριά είναι το κέντρο του μυθιστορήματος και είναι εύλογο – «γεννιάσαμε εκεί που γεννιέται η πρώτη μας ανάμνηση», έγραφε ο Παπαμόσχος στην *Καταγωγή της λύπης*. Στο νέο βιβλίο του, η ποιητική της πόλης συγκροτείται από τις συλλογικές νοστροπές και τα ατομικά πάθη των κατοίκων της, σε μια εποχή ενός «μετέωρου μοτερισμού». Ο Παπαμόσχος, παρατηρητικός και ακριβής, στήνει τον μυθιστορηματικό κόσμο του πάνω σε αυτή την ποιητική, για να τοποθετήσει στο πλαίσιο της μια ευρύτερη ποιητική, του πόνου, της απώλειας, του πένθους, της τελευταίας. Μια εσωτερική πατριδογνωσία.

ΕΝΑ ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η *Ανάλυση* γίνεται με τον τρόπο που περιγράφηκε ένα υβριδικό κείμενο: ένα μυθιστόρημα που συντίθεται από παράλληλες ιστορίες κατορθωμένες όλες μαζί σε σπονδυλωτή μυθιστορία. Μυθιστορήματα πολυφωνικά, με την πολυφωνία να συστήνεται από τα διασταυρούμενα πεπρωμένα των προσώπων, με επίκεντρο την πόλη της Κατοριάς και τη λίμνη της και με αφορμή το

τραγικό περιστατικό που είναι η αφετηρία της αφήγησης.

Η γενέθλια πόλη, η Καστοριά, είναι βέβαια η σταθερή μυθιστορηματική βάση του Ηλία Παπαμόσχου – και ως προς τούτο, συναντιέται με άλλους ομοτέχνους του, οι οποίοι, παρά τις διαφορές στο ύφος τους, καταφεύγουν στην εμπειρία που τους έδωσε η γενέθλια πόλη τους. Ο Παπαμόσχος, έτσι, συναντιέται με τον Θανάση Βαλτινό και την Τρίπολή του των χρόνων του εμφυλίου. Με τον Θεοδωρή Γκόνη και με το δικό του Ναύπλιο. Με τον Βασίλη Τσιαμπούση και με τον Κυριάκο Συλφιτζόγλου, τους οποίους η Δράμα χορδίζει στη ζωή και στη γραφή. Με τον Αντώνη Πάσχο που επισκέπτεται μαζί μας τον κόμπο της γενέθλιας πόλης του, των Σερρών, στο *Αδερφομοίρι* του. Αλλά και με τη νεότερη Κοζαντίτσα, τη γεννημένη το 1992, Κατερίνα Λάκκα, με τα Γρεβενά να εμφιλοχωρούν στην Άλλη της *Γαλάτεια*. Συναντιέται, προφανώς, και με τον Βαγγέλη Νικόπουλο και τα *Γρεβενά* του, πόλη του *μύχθου*.

Ο Παπαμόσχος, επίσης, αναζητεί και διαπιστεύει ρίζες και ριζώματα. Μπορεί τα δικά του, αφού κάθε συγγραφέας, εντέλει, αυτοβιογραφείται, οίγουρα και ρητά των άλλων, όσων του μιλήσαν, αλλά, κυρίως, όσων ο χρόνος έχει απλωθεί σε χρώμα. Άλλωστε, ο γάλλος ιστορικός Φερνάν Μπρωντέλ επέμενε ότι ιστορία είναι να μιλάμε με τους νεκρούς. Ρίζες και ριζώματα, λοιπόν, δηλαδή από πού ερχόμαστε, πώς γίναμε, πού πάμε.

Έτσι, με τους τρόπους της λογοτεχνίας, ο Παπαμόσχος συνομιλεί με το πρόσφατο κατόρθωμά της Ρέας Γαλανάκη, *Εμμανουήλ και Αικατερίνη*, με τον Αλέξη Πανσέληνο, με την τελευταία κατάθεση του Ηλία Μαγκλίνη, *Το μόνο της ζωής μου ταξίδι*, με τον Κώστα Κατσάπη και την *Αυστραλία* του ή με τη Νατάσα Βοντίν, *Με καταγωγή από τη Μαριούπολη* και με την Κατερίνα Τούσκοβα, *Γκέρτα*.

Το νέο λογοτεχνικό εγχείρημα του Παπαμόσχου, με τα φλογισμένα ερωτήματά του, μας υποχρεώνει να σκεφτούμε με όρους που ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια μιας επιχώριας κοινότητας ή ενός τραγικού συμβάντος. Μας υποχρεώνει να σκεφτούμε πάνω σε όσα εντέλει μάς ονομάζουν ανθρώπους: πάνω στα πάθη, στους

Χριστίνα Καρυστιώη

Ο Ηλίας Παπαμόσχος.

πόθους, στην ερημία, στην τελευτή. Και μας φιλοδοξεί με την παρηγοριά της λογοτεχνίας.

ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο Παπαμόσχος ξέρει καλά πως η μνήμη δεν είναι ένα παθητικό αποθετήριο γεγονότων, αλλά μια ενεργός διαδικασία παραγωγής νοημάτων. Αυτά δεν τα δημιουργούν οι άνθρωποι εν κενώ, αλλά μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια. Η φωνή που δίνει στους ήρωές του είναι η φωνή που δίνει η λογοτεχνία στους ταπεινούς, ατα υποκείμενα της «ιστορίας από τα κάτω». Αλλά το κάνει με τα μέσα μιας υψηλόφρονος λογοτεχνίας.

Σε αυτή σημαντικό ρόλο παίζει η μνήμη. Είναι η βάση για να κατανοήσουμε το παρελθόν, λαμβάνοντας υπόψη όχι ποια γεγονότα θυμούνται οι άνθρωποι, όχι τι θυμούνται, αλλά και πώς τα θυμούνται, ποιο νόημα δίνουν, ποια σημασία αποδίδουν. Η μνήμη και η ιστορία, αν έχω δικίο σε όσα προσπάθησα να πω, αλληλοσμπλέκονται και αλληλοσυμπληρώνονται. Και η πολιτισμική μνήμη, η οποία επανακαθόρισε τη συλλογική μνήμη, συνίσταται ακριβώς σε μια βαθύτερη σχέση

του παρελθόντος με το παρόν. Η πολιτιστική μνήμη, μας δείχνει ο Παπαμόσχος, είναι ένα είδος συλλογικής μνήμης, κοινή για μια ομάδα ανθρώπων. Το παρόν, ως πούμε, «στοιχειώνεται» από το παρελθόν και το παρελθόν διαμορφώνεται, επινοείται, ανακαλύπτεται και ανακατασκευάζεται από το παρόν. Και εκβάλλει πληροφοσία στη λογοτεχνία.

Ο Μένης Κουμανταρέας συνήθιζε να λέει ότι πιθανόν η ιστορία και η μικροϊστορία να γράφεται πιο πιστά από τους λογοτέχνες παρά από τους ιστορικούς. Και ένα φίλος (του και μου) υπερθεμάτιζε επισημαίνοντας ότι, πάντως, χρειάζεται προσοχή γιατί η ιστορία πάντοτε βρίσκεται πιο κοντά από ό,τι φαίνεται στο καθηφτάκι του αυτοκινήτου. Ο Παπαμόσχος, ως γραφιάς, αυτό το τελευταίο το ξέρει καλά. Με την κειμενική θερμοκρασία συναισθημάτων πάντοτε σε υψηλό σημείο βρασμού, αλλά ουδέποτε κορεσμού, με την οπλή της μνήμης να ξύνει, μας αφηγείται όσα συνέβησαν στην Καστοριά τότε, διαδρομές ανθρώπων οι οποίοι, ο καθείς κατά τα μέτρα του, οργάνωσαν τη δική τους στρατηγική επιβίωσης (ή) και οδυνηρές αντίστασης – «τα μάτια των αγέλων, των αγίων τα φτερά, αθα-

νασίας οδόσημο για τον έναν, για τον άλλον τ' ουρανού σάβανο», ο ένας, ο Ηλίας, απαλλαγμένος πια από κάθε βάσανο, ο άλλος, ο Λεωνίδας, πιασμένος σε παιδοκτόνο παρελθόν. Ο καθείς, κατά τα μέτρα και τις ανάγκες του, θήλασε τη μελαγχολία της μικροϊστορίας στον καιρό και στον τόπο του. Ίδου ένα μικρό δείγμα γραφής:

Κι είναι πια όλοι τους, μαζί, στον Άγιο Θεολόγο, οι πνιγμένοι, ο σκοτωμένος και ο φονιάς, και περιμένουν ίσως χέρια παιδικά τα κόκαλά τους να ξυπνήσουν και καρδιοχτύπι ν' ανταηχίσει στο ξερό μεδούλι τους. Και το καράβι το μετέφεραν αντίκρυ, στις γενέτειρας του Ηλία τη γη, κι η μηχανή του, σαν νέου αδικοχαμένου που η καρδιά του σ' άλλο στέρνο χτυπά, ταξιδεύει άγνωστο σκοπί.

Ο Παπαμόσχος αφηγείται τροχίες ανθρώπων πεπρωμένων σε διασταύρωση, με ευαισθησία πληθυντική, γιατί το φιλάνθρωπο και φιλέταιρο νέο βιβλίο του συστήνει μία ηθική της λογοτεχνίας, ηθική της κατανόησης, ηθική της παρηγορίας, και εισβάλλει πλέον πανηγυρικά στο νεότερο ελληνικό, σύγχρονο μυθιστόρημα. ■